

L'educació familiar davant el repte de la nova civilització postmoderna

J. P. Pourtois, H. Desmet i P. Nimal*

«Ja no tornarem a ser persones d'un sol lloc, d'una sola llar, d'un sol ofici i d'un sol amor.»

(A. BOUILLET)

Introducció

La nova civilització¹ obre noves perspectives en tots els camps de la vida, i aquestes perspectives afecten inevitablement l'educació. Actualment, el canvi que implica aquesta nova orientació concerneix tots els educadors —pares, professors, responsables polítics—. Però, concretament, quines variacions es donen en matèria d'educació? Davant d'aquestes alteracions recents, radicals i extremament intenses, la família perd els seus punts de referència.

Cal parlar, avui en dia, d'una societat esmicolada, decadent i que ha perdut tots els seus valors fonamentals? Nombrosos autors, com ara Lyotard, Rosanvallon, Touraine, Giddens, Maffesoli..., no pensen així. Per bé que, efectivament, avui en dia hi ha una crisi profunda, consideren que no serà permanent. Vivim un període de reorganització global, de canvis considerables que no s'havien vist fins ara. Certament, la modernitat tenia un objectiu, i la recerca de la perfecció i de la plenitud. L'escola, la família, la societat podien donar un sentit a l'univers, mentre que, amb les mutacions actuals, aquest últim perd la seva finalitat. L'home postmodern ja no pot projectar-se més enllà: el desenvolupament dels coneixements segueix el

* Jean-Pierre Pourtois és professor de la Universitat de Mons-Hainaut (Bèlgica), especialista en temes d'educació familiar i president de l'A.I.F.R.E.F.

Adreça professional: Université de Mons-Hainaut, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, 18, Place du Parc. B.7000 Mons. E-mail: Jean-Pierre.Pourtois@umh.acbe

* Hugette Desmet és professora de la Universitat de Mons-Hainaut (Bèlgica), especialista en educació familiar.

Adreça professional: Université de Mons-Hainaut, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, 18, Place du Parc. B.7000 Mons.

* Patricia Nimal és assistent del professor Jean-Pierre Pourtois i especialista en educació familiar i en aproximació sistèmica.

Adreça professional: Université de Mons-Hainaut, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, 18, Place du Parc. B.7000 Mons.

(1) La «nova modernitat», tal com diversos autors actuals (Touraine, Giddens...) prefereixen anomenar aquest període, o també la «postmodernitat».

seu curs, però ja no s'hi pot definir cap termini. Els humans han de viure i gestionar les incerteses i la imprevisibilitat, i a partir d'ara han de trobar en ells mateixos el seu propi sentit. Així doncs, el que és real, ara, és molt més complex que abans, i també més angoixant. Podem localitzar quatre crisis importants: les del lligam, el sentit, el poder i els valors. És urgent, doncs, proporcionar instruments de pensament apropiats per afrontar aquesta nova realitat, sense deixar de banda —sinó ben al contrari— els coneixements heretats del període modern.

Ens dedicarem aquí a examinar com s'han vist afectades la família i l'educació per la postmodernitat. Hem de saber, de tota manera, que l'orientació postmodernista presenta uns camps d'investigació molt diversos. Al primer cop d'ull, també ens sorprèn l'heterogeneïtat dels punts de vista que s'hi desenvolupen. Segons alguns autors, la postmodernitat és, per aquesta raó, difícilment delimitable. Aquests autors insisteixen en la importància de les diferències que separen els postmodernistes i refusen qualsevol adhesió a un corrent ideològic, per no caure en un nou dogmatisme. Nosaltres, en canvi —igual que Y. Boivert (1997)—, pensem que els postmodernistes es concentren al voltant de nombrosos punts i que, més enllà de les seves divergències, comparteixen una visió del món. Aquest seguit de característiques que els agrupen constitueixen el nucli de la nova modernitat, i la converteixen en un moviment particular i original. Els postmodernistes no neguen les aportacions de la modernitat, però descriuen el procés de transformació que marca la societat actual. Intenten delimitar una era de canvi, copsar el pas, lent i complex, cap a una nova civilització.

Des d'aquesta perspectiva, nosaltres proposem destacar les orientacions principals que sorgeixen de la nova modernitat i que afecten la parella, la família i l'educació dels infants. Examinarem sis característiques que considerem importants. Veurem que la postmodernitat viu veritablement una tensió entre les tendències modernes i les noves tendències que apareixen com a resposta a la modernitat.

1. Articular racionalització i subjectivació

La modernitat s'ha basat sobretot en dos principis: d'una banda, la racionalització, i de l'altra, la socialització. La modernitat ha assistit al triomf de la raó en tots els àmbits: la ciència, la vida social, l'educació, la justícia, l'economia... Es defineix per una separació del món objectiu, creat per la raó, i del món de la subjectivitat, centrat en la persona. Vol fer de la racionalització el principi mateix de l'organització de la vida personal i col·lectiva. A partir d'aquí insisteix en la socialització de l'individu, és a dir, en la

importància d'actuar en conformitat amb el grup social, seguint la regla de la raó. Formar una persona social i raonable, aquest és l'objectiu de la modernitat. L'escola ha acceptat, particularment, aquests principis, i els continua acceptant. La família, per la seva banda, ha vist precoçment com es produïa el canvi en el seu si.

En la racionalització i en la socialització no hi trobem la noció de subjecte. L'etapa moderna rebutja el desig, el plaer, el sentiment i la imaginació. En canvi, l'infant ha de demostrar voluntat i autodomini; ha de controlar-se, aprendre les regles de la vida en societat, aprendre què és el deure; la seva personalitat ha d'estar amagada darrere la moral del deure. En una paraula, el concepte de persona és refusat en profit de la seva integració social. Les persones es veuen sotmeses únicament a la seva raó, en lloc de ser actors de la seva vida personal. Omplen uns *rols* socials i no uns *rols* personals, individuals.

Però, amb l'arribada de la nova modernitat, les perspectives canvien. Una de les característiques fonamentals és l'aparició del subjecte. D'aquesta manera, la pedagogia postmoderna tindrà molt més en compte les opinions, les actituds, la personalitat, l'emoció i la creativitat. S'introdueix en el món dels valors dels individus. Insisteix, doncs, a defensar el subjecte, un subjecte participatiu, responsable, autor del seus actes. En aquest aspecte, la influència de pedagogs com Neill, Decroly o Freinet és manifesta. Rogers i l'humanisme americà també hi apareixen amb força.

La postmodernitat s'ha introduït més aviat a la família que a l'escola. A partir dels anys setanta, el model de relacions pares-fills s'ha modificat. Al model tradicional i racional de Parsons, marcat per la divisió de papers masculins i femenins i per l'exercici de l'autoritat paternal, el segueix ara un model més democràtic que opta per una educació basada en la llibertat: la comunicació, els intercanvis, la tolerància, l'autonomia i el dret a la paraula són els nous principis. L'infant i l'adolescent esdevenen subjectes, persones en totes les seves dimensions. Els pares desitgen per als fills un desenvolupament òptim i una felicitat total. La recerca de la realització personal (subjecte individual) reemplaça la perspectiva de socialització (subjecte social) del període modern. És així com, en un moment donat, hem vist com s'instal·lava en les famílies un estil molt liberal en què predominava el deixar fer i el laxisme. Avui en dia es torna a discutir sobre aquest estil educatiu.

Efectivament, el fet de veure sorgir el subjecte individual no pot significar, per als postmodernistes, que s'hagi rebutjat la visió racionalista. Perquè, sense raó, el subjecte corre un gran risc de tancar-se en l'obsessió de la seva identitat, en un narcisisme a ultrança i en un egoisme que impediria obrir-se a l'altre. El pensament racional continua sent, de fet, l'arma crítica més poderosa contra els totalitarismes i l'integrisme. El món postmodern s'interessa per la perspectiva d'una interacció constant entre el subjecte i la raó, entre la subjectivitat i l'objectivitat. Negligir l'un en favor de l'altre es considera perillós, ja que el procediment és mutilador. És en

la tensió entre aquestes dues perspectives on podem trobar una sinergia fructuosa (Touraine, 1993).

Així, en el si de la família trobarem una alternança, una articulació, de l'agilitat i de la rigidesa, de la llibertat i de l'autoritat. Aquest estil educatiu —qualificat per Baumrind d'«estil autoritari»— sembla, de fet, segons les recerques actuals en educació, el més apte per afavorir el desenvolupament del subjecte en totes les seves dimensions.

2. De l'explicació universal a la responsabilitat individual

El període de la modernitat ha buscat proposar grans explicacions que ho englobin tot. Un «saber-il·luminació» necessari en la intenció modernista: la creació científica i tecnològica. Com que té pretensió universalista, busca també una emancipació general. Fa referència a l'Home universal, abstracte i social. S'hi busca la transparència i la coherència per lluitar contra l'arbitrarietat i el conservadorisme. L'objectiu és l'aparició d'un ordre industrial pacífic i harmoniós i d'un ordre social més feliç i més segur.

Des d'aquesta òptica, l'educació ha de ser una disciplina que alliberi l'individu de la visió estreta i irracional imposada per la seva família i les seves passions. L'escola és, doncs, un espai de ruptura amb el lloc d'origen per aconseguir arribar al progrés general. Els mestres són mediadors entre els alumnes i els valors universals de la veritat, del bé i del que és bell. Així, l'escola salvarà el món eliminant la ignorància i buscant la igualtat de tots. Es tracta, aquí, d'eliminar els privilegiats, els «hereus», per escollir les elits en tot el *corpus* social. Tal com hem dit abans, aquesta ideologia modernista es basa, és clar, en l'estricta racionalitat. Així, per exemple, per ser reconegudes com a científiques, les ciències humanes han de calcar les ciències de la natura. Això significa que els subjectes observats s'han de considerar objectes, i els observadors, éssers objectius capaços de copsar el món real i menysprear les seves pròpies percepcions i afectes. Des de la perspectiva modernista, el subjecte subjectiu no pot existir. És dins aquest context que s'ha refermat el gran corrent de pensament positivista que ha inspirat àmpliament l'escola.

Des d'aquesta ideologia modernista, tant en l'àmbit de les ciències com en el de l'educació o la societat s'ha produït un gran desencís. Sembla que la modernitat divideix més que no uneix. Així, l'escola ha mantingut intactes —si no ampliadades— les diferències socials, i això sota l'aparència d'una ceguesa cultural general. La permanència del model familiar tradicional parsonià ha mantingut durant molt de temps la divisió sexual dels *rols*, relegant la dona a la llar i les filles a carreres amb menys pers-

pectives de futur que les que escullen els nois. Avui en dia, aquests grans models universals es qüestionen àmpliament, però això no en comporta pas la desaparició.

Amb l'aparició de la nova modernitat s'han tingut en compte la riquesa i la complexitat de la nova manera de «ser al món». Es consideren els diversos punts de vista, ja que l'objectiu és entendre el món (i ja no explicarlo a través d'una veritat universal). Per entendre, cal sortir dels grans sistemes explicatius. Això ens porta a un diàleg sobre les diferències individuals, fins i tot dels contraris. Estem entrant en l'era de l'heterogeneïtat, de la pluralitat.

Dins l'esfera pedagògica, això es tradueix en l'aparició de corrents de pensament: la pedagogia diferenciada, en la qual els alumnes aprenen segons el seu propi itinerari i el seu propi mètode d'apropiació dels coneixements o de les habilitats; la mediació pedagògica, en què una tercera persona estimula, guia i responsabilitza l'aprenent perquè resolgui individualment les feines proposades; o la pedagogia interactiva, basada en el conflicte sociocognitiu entre iguals; o, també, la pedagogia institucional, que ha vist com apareix la democràcia a l'aula. Però aquests corrents de pensament, encara que és segur que deixen traça en la ideologia pedagògica, són encara lluny d'influir realment les pràctiques escolars.

La democràcia s'ha instal·lat, sens dubte, en l'espai familiar: els pares han esdevingut, sobretot, negociadors. D'un model de relació pares-fills basat en l'autoritat poderosa i indiscutible del cap de família, passem a un estil que responsabilitza, que anima a fer intercanvis entre els diferents punts de vista i que utilitza regles flexibles i modulables en funció de les situacions. De fet, avui es posa en evidència la necessitat d'un joc més subtil i més complex per part dels pares, en el qual l'establiment de regles i estructures (que han de subsistir) freqüenta pràctiques que susciten l'obertura a d'altres perspectives, escoltar l'altre, la discussió que permet els reequilibris cognitius i la negociació. Així, la visió educativa postmoderna no rebutja les nocions de control, de directivitat i d'estructuració dictades pel pensament racional —com ho ha fet, en un cert moment, l'estil liberal— sinó que les articula en altres dimensions, en què el respecte de les idees de tots i la responsabilitat també es tenen en compte.

L'establiment d'aquest tipus d'estil educatiu es realitza juntament amb una característica essencial de la cultura postmoderna: la lògica de l'elecció. El dret d'escollir lliurement les nostres creences, les nostres veritats, la nostra manera de viure, el nostre destí... s'imposa com a valor fonamental. Cadascú esdevé el mestre de la seva pròpia vida i aspira a l'autodeterminació. Tot el que ve imposat origina una actitud negativa. La noció de veritat trontolla. Esdevé plural, relacionada amb la subjectivitat de les persones.

En el si de la família es detecta de manera particularment clara aquesta reivindicació del dret a la llibertat, del dret de dirigir la nostra vida amb

tota autonomia i del dret al rebuig de qualsevol constrenyiment. Els pares han interioritzat bé aquesta novetat: accepten del seu fill/a o fills la voluntat pròpia d'escollir el seu destí, de decidir els diferents components de la seva vida. Aquest principi de responsabilitat és el nucli mateix de la democràcia familiar.

Pel que fa a l'escola, que se centra més en els valors modernistes, privilegiant les veritats universals i l'autoritat del sistema escolar, s'ha trobat amb una dificultat: ha d'enfrontar-se amb la reivindicació dels joves, és a dir, amb la rebel·lió o amb la seva violència. La cultura postmoderna es presenta, efectivament, antidogmàtica, antiautoritària i antijeràrquica (Boivert, 1997, pàg.112).

3. Cap a una primacia del pragmatisme

Tal com dèiem en el punt precedent, el període modern es referia a l'Home abstracte i racional. Buscava la unanimitat i l'homogeneïtat (tots iguals de la mateixa manera). Desitjava fer d'aquest Home universal la finalitat absoluta: un Home lliure, emancipat, alliberat de les seves cadenes culturals. Dins d'aquesta lògica, es negava el present en profit del futur. En altres paraules, s'havia de sobrepassar el present per aconseguir un futur millor. L'ideal de progrés de la humanitat amb vista a una societat perfecta era el centre de la perspectiva moderna.

Amb la postmodernitat, aquesta lògica cultural idealista ha començat a trontollar en profit de valors més realistes, més pragmàtics, com els de resultats o èxits, per exemple. La cultura postmoderna ja no cerca un ideal que trobaríem en l'esdevenidor, sinó que, al contrari, accepta el present tal com és, amb les seves imperfeccions. S'interrogarà sobre aquest present a través d'indicis que representin la vida diària. Interpretarà la quotidianitat, els esdeveniments que es produeixen dia a dia. Però la realitat és precària i necessita, doncs, estar sotmesa a les interpretacions. La veritat, d'universal, passa a ser conjuntural i circumstancial, i es desenvolupa en l'immediat i en la proximitat.

Aquesta primacia del realisme es troba particularment ben il·lustrada en la visió social dels joves. En aquesta societat on «el dubte es converteix en un invasor» (Herpin, 1997, pàg. 25), el pragmatisme està en condicions de «contenir la desesperació i la decepció» (*ibid.*). Davant la inestabilitat del futur, els joves han de dirigir la seva vida pensant en el dia a dia, sense fer un projecte a llarg termini. Han de saber aprofitar les oportunitats. Així, cada cop més, es veuen forçats a utilitzar els recursos familiars i a saber-ne treure profit. És dins d'aquest context que veiem els joves, cada cop més, quedar-se en el si de la família d'origen i perllongar els

seus estudis per evitar entrar de seguida en el món professional, un lloc massa incert i inestable. És el cas, també, dels joves adults obligats a viure amb els seus pares per raons econòmiques. En canvi, el desig de descohabitació hi és molt present: cadascú voldria viure la seva vida, independentment, i aquest desig d'autonomia és molt més precoç que abans. L'individu es veu atrapat aquí en una situació paradoxal, particularment característica de la postmodernitat. El desig de llibertat i la realitat quotidiana són, sovint, contradictoris.

En el pragmatisme res no és definitiu, tot pot ser constantment sotmès a crítica. És el regne de la moda, del que és efímer, de les innovacions amb una esperança de vida molt curta i de les experiències múltiples. Aquest fenomen es presenta en el si de la parella: el principi de perennitat de les unions s'ha abandonat àmpliament. Pel que fa a les relacions interpersonals, passa el mateix: l'adhesió a un grup dura en funció dels interessos del moment, mentre se'n té necessitat. Avui parlem de «papalloneig» o de «zàping» de grup (Boivert, 1997, pàg.115). És, doncs, una visió sense fi dictada per la postmodernitat, feta d'experiències constantment renovades, d'innovacions permanents que els confereixen cada cop una nova originalitat. La sensació d'inacabament que l'individu prova d'omplir, encara que sense resultat, representa bé la postmodernitat. Aquesta sensació es tradueix en la recerca desesperada de la felicitat i del sentit de la vida en el si de la parella, de les relacions, de les formacions... que, cada cop més, es fan múltiples.

4. La generalització de l'hedonisme

La moral de l'era moderna havia de ser també racional. La seva rigidesa, la seva autoritat i el seu dogmatisme es replantegen avui en dia. La subordinació de l'individu a l'imperialisme de les tecnociències, de l'economia i de la política provoca reaccions i una mutació, en el subjecte, de la seva «manera de ser al món». Aquesta oposició el porta a adoptar una lògica que s'inscriu dins el prolongament del corrent de l'hedonisme. Aquest corrent mira d'augmentar el nivell de satisfacció, de benestar i de plaer personal. El subjecte vol, d'ara endavant, fer més agradable la seva vida quotidiana; reclama el dret de gaudir de la seva existència, amb tota llibertat. Retroben aquí ben present, de forma subjacent, el culte a la personalització. De fet, la modernitat no ha revelat uns progressos morals concrets i no ha aconseguit fer que la humanitat s'emancipés, tal com havia promès. Al contrari, aquesta gran esperança —que la modernitat podria resoldre tots els problemes de l'Home i aconseguir que fos perfectament feliç— s'ha trobat amb l'entrebanc de nombrosos efectes negatius. Atès que aquesta esperança ja no està permesa, cal trobar en un altre

lloc la font de la felicitat. L'individu l'anirà a buscar, doncs, en la quotidianitat.

És en el si de la família i de la parella, sens dubte, que aquesta reivindicació es manifesta més clarament. La intimitat familiar ha patit, i pateix encara actualment, profundes transformacions. La recerca de relacions afectives i de satisfaccions relacionals no ha estat mai tan intensa com ara. L'amor i l'avinença sexual, en el respecte mutu i la independència, s'han convertit en valors essencials (Eid, 1997, pàg.16). Aquesta perspectiva no implica, doncs, únicament un fenomen de fusió, sinó també de comunicació i d'autonomia. A. Giddens (1992) parla, a propòsit d'això, de «pura relació», en la qual estan imbricats l'amor i la sexualitat i l'intercanvi és igualitari i democràtic. Això dona naixement a l'«amor confluent», en què l'un s'obre a l'altre, en què la realització del plaer sexual recíproc esdevé un element clau. Per a Giddens (*ibid.*), la sexualitat esdevé «plàstica», en el sentit que està feta per al plaer, alliberada de les preocupacions de la procreació. Aquesta forma de lligams, certament més democràtica, és també més fràgil. Quan la relació ja no contribueix a la satisfacció de l'una o l'altra part (o de les dues), es desfà. Ara bé, els casos de decepció, deguts al fet que la parella ja no aporta tot el que es desitja, són cada cop més nombrosos. El nombre de divorcis progressa constantment: a Europa, un casament sobre tres es resol en separació. I la durada mitjana d'una parella és de quatre anys. M. Maffesoli (1997, pàg. 213) parla, a propòsit d'això, d'un «voler viure irreprimible que les barreres de les institucions ja no poden contenir». Per a Maffesoli, aquesta extraordinària circulació del afectes, aquesta recerca del plaer que desemboca en múltiples aventures sexuals, esdevé una veritable ètica que cimenta el lligam social. Hi hauria, doncs, una funció social en el fet d'*esplaiar-se* en la relació amb l'altre. D'altra banda, el fenomen canvia també en el si de la família. Avui en dia, la dona ja no troba la seva felicitat només en el fet de tenir i d'educar els fills. La seva felicitat passa també per exercir la una professió i unes activitats gratificants fora de la llar. Aquest canvi comporta també, evidentment, múltiples trastorns en el si de les relacions de parella i en les interaccions pares-fills. Anotem aquí que, segons mostren les investigacions, el fet que la mare exerceixi una activitat professional satisfactòria es revela més favorable per al desenvolupament i l'adaptació escolar dels nens que no pas la presència constant d'aquesta a casa.

5. Una crisi institucional

El període modern va suscitar l'aparició d'una política institucional amb molta empena. La influència de l'Estat sobre els individus havia esdevingut considerable. Entre l'Estat i la societat s'havia establert un tipus de re-

lació vertical i paternalista. La distància entre la política i l'individu augmentava: la presa de decisions s'havia centralitzat i la burocratització s'havia imposat. Així, l'espai públic estava monopolitzat i controlat per l'Estat i les seves institucions.

La postmodernitat és testimoni de la inversió d'aquesta tendència, que s'expressa a través de la voluntat dels individus a favor d'una desinstitucionalització i d'una desjerarquització del fet polític. Aquesta actitud prové del desengany profund que senten vers la política: se senten exclosos del seu funcionament, que posen en dubte cada cop més. Aquesta mutació de l'imaginari social s'ha concretat sobretot amb l'espectacular «marxa blanca» de Brussel·les, l'any 1996. Des de llavors, es van succeint comissions parlamentàries que han d'informar dels seus debats. Els individus volen reapropiar-se del poder polític. La societat civil, des d'ara, s'encara amb l'Estat. Certament, la postmodernitat no exigeix la desaparició de l'Estat, sinó que vol que se'n redefineixin els termes. Es demana que sigui més adaptable en el seu funcionament, més proper, més descentralitzat, menys burocràtic. Els individus postmoderns volen desenvolupar un paper de ciutadans actius per compartir i defensar les seves idees, valors i interessos.

Aquesta exigència de responsabilitat per part dels subjectes contribueix a l'esclat de les institucions i a la multiplicació d'espais públics no estatals. És així que veurem desenvolupar-se considerablement la xarxa associativa.

Per exemple, paral·lelament a l'escola —que continua sent una institució monolítica— observem la proliferació de centres de formació que no provenen només del Ministeri d'Educació, sinó també de les empreses, dels municipis, dels comitès subregionals de treball i laborals, de la xarxa associativa... Sectors públics i privats hi estan implicats. Centres d'alfabetització, centres de reforç escolar, centres de creativitat, reciclatge de tota mena, formacions per aconseguir una qualificació professional, formació per a un desenvolupament personal..., moltes possibilitats que sorgeixen de totes bandes. Formació inicial, però també formació continuada. Actualment hi ha un esclat en el temps i en l'espai del sector de l'educació i de la formació. En el camp social passa el mateix: casals, centres culturals, ludoteques... augmenten sense parar i contribueixen a una nova definició de la solidaritat social. Com que l'Estat ja no gestiona l'esfera social, són els nous moviments socials, descentralitzats i pròxims a la població, qui agafa el relleu.

Aquest fenomen també és present en el si de la família i de la parella. L'Estat i les seves institucions tenen cada cop menys influència en la família. Així, el casament ha conegut, des de fa diversos decennis, un declivi considerable. Però la mateixa família —considerada com una institució— s'està desinstitucionalitzant. Pel que fa a la parella, el fenomen hi és ben present: els homes i les dones són cada vegada més independents: «si visc amb tu, és perquè pots ajudar-me a convertir-me en el que vull ser» (Singly, 1993). És la realització personal (però recíproca) dins la parella,

allò que es busca avui en dia. Els *rols* sexuals masculí i femení tendeixen, també, a desinstitucionalitzar-se, encara que aquesta tendència es troba més dins el discurs que en la pràctica quotidiana (Kaufmann, 1993). Pel que fa al fet parental, som en la mateixa perspectiva: la família contemporània és cada cop més autònoma respecte d'aquest lligam. Els «descasaments» (Théry, 1993) i les recomposicions familiars, esdeveniments com més va més freqüents, ho demostren a bastament. Els nens no constitueixen ja la base de la parella. En canvi, no podem dir que la família manqui de perspectiva social; continua estant inscrita dins la societat, manifestant *rols* i engendrant regles, però sota una nova forma. Ens continuem ocupant dels nens, continuem fent la neteja... però aquests *rols* i aquestes regles ja no són imposades, sinó que es negocien entre els interessats; només són vàlids en cada situació present i singular. Cal trobar, doncs, noves relacions, que han d'establir els mateixos individus; això garantirà que siguin menys estereotipades, més originals, més matisades i potser més riques. Per exemple, en una família recomposta, com es relacionarà el nou cònjuge amb el fill o filla del cònjuge precedent? Aquí hi ha una nou tipus d'interacció que cal trobar —el nou cònjuge no és ni un pare ni un amic—; aquesta interacció ha de ser fruit de la creació, ja que no està prescrita per normes institucionals, sempre a punt per ser utilitzades.

En canvi, la família apareix com l'últim baluard de l'individu davant l'exclusió i la desafiliació. Quan l'Estat-Providència és impotent per intervenir davant d'una situació de crisi (econòmica i, després, també afectiva), és la família qui es presenta com la més eficaç per lluitar contra el fatalisme i el sentiment de fracàs. La família, fins i tot amb les seves mutacions profundes, esdevé així la institució més apta per afrontar l'adversitat, i constitueix un dels recursos potencials de regulació dels problemes socials.

Així, la nova modernitat abandonaria progressivament la política liberal (cada persona és responsable d'ella mateixa) i la política basada en l'Estat (l'Estat és responsable de tot), per una política «de la societat» que busca implicar, sense deixar de banda l'Estat, les organitzacions comunitàries no governamentals, la família i la societat civil en conjunt, per activar la solidaritat a tots els nivells i restaurar el lligam social (Eid, 1996, pàg.125).

6. El retorn de l'ètica

En la modernitat, el fet que les institucions es responsabilitzessin de tots els problemes que concernien l'individu en matèria del bé i del mal l'havia desresponsabilitzat a ell. La ciència i les tecnociències —ja ho hem assenyalat— havien de portar el bé en tots els aspectes de la vida. Com

que eren elles que havien d'aportar la veritat, hi havia poc interès pels enfocaments ètics que les concernien. Durant molt de temps, el pensament modern ha imposat, així, un dogma ideològic i moral.

Amb la generalització del dubte del període postmodern, la pregunta ètica ha aparegut. Sorgeix l'«escepticisme democràtic», més encara pel fet que els individus assumeixen ara una major responsabilitat, estan més interessats per la seva felicitat personal i són més conscients, també, que han de dirigir el benestar comunitari. S'adonen que la qualitat de la seva vida ha de passar per una qualitat de vida general. A partir d'aquí, aquesta nova recerca ètica prendrà tres orientacions fonamentals i relacionades entre elles: l'ètica de la responsabilitat, l'ètica del compromís i l'ètica de la comunicació.

6.1. Ètica de la responsabilitat

Ja hem tractat abans de la importància, dins la postmodernitat, de la noció de responsabilitat. La responsabilitat suscita en els individus la necessitat d'autoregular-se, fora del control de l'Estat. Veiem, així, com es creen codis d'ètica i de deontologia, comitès d'ètica, etc. Aquesta forma d'autoregulació ja no és universal, sinó, al contrari, circumstancial. Els individus pensen més, doncs, en els diferents problemes concrets que se'ls plantegen directament, o en el seu entorn social. Això pot portar a la definició d'un nou mode de vida social. En aquest cas, apel·lem a la coresponsabilitat dels membres, que afavoreix l'establiment de lligams socials igualitaris. Per exemple, aquest nou tipus de relació, que ens porta a la cooperació i a la implicació en una perspectiva de paritat entre els individus, s'imposa gradualment en l'escola i en la família. L'escola, que sempre ha preservat gelosament la seva autonomia i la seva autoritat, actualment es veu sacsejada per la imposició que rep de posar en marxa un tipus de relació de col·laboració amb les famílies. I les famílies, davant aquesta mutació, busquen encara la seva via. Però, a partir d'aquest moment, domina una ideologia: la de la coresponsabilitat educativa dels pares i dels formadors. Els pares es veuen reinvestits en la seva funció d'educadors totals, funció que la modernitat els havia retirat totalment per transferir-la a l'escola. Pel que fa a aquesta, també veu com s'amplia el seu camp de responsabilitats i com ha d'abastar tant la dimensió afectiva i social com la cognitiva. L'escola tendeix a esdevenir un lloc d'instrucció i d'educació, la qual cosa fa més difícil i més incerta la feina del professorat.

6.2. Ètica del compromís

Com que s'ha tornat a posar en dubte el mite de l'homogeneïtat social de l'era moderna, els individus s'han disposat a reclamar el dret a la diferència. Apareixen, doncs, nous valors socials, com el pluralisme, l'heterogeneïtat i la llibertat. Però la reunió de les diferències suscita encara més

les confrontacions directes, fora del control de l'Estat. Els conflictes són més nombrosos i el consens més difícil d'obtenir. De tota manera, per fer cohabitar els contraris, els individus han d'acceptar una cultura del compromís. Per gaudir de la quotidianitat i de la seva llibertat, han de fer concessions als altres. Així, l'ètica personal ha d'estar sempre disposada a canviar quan pren contacte amb d'altres ètiques. L'individu abandonarà, doncs, el seu individualisme per negociar amb l'altre i viure així les transaccions socials de manera més flexible i serena. De fet, ara s'adona que els altres no respectaran les seves eleccions i els seus valors si ell no respecta l'elecció i els valors dels altres. El respecte recíproc esdevé un valor ineludible. Som, llavors, més «tolerants» amb la diferència de l'altre (Boivert, 1997).

Passa el mateix a l'interior de la parella, on la democràcia tendeix a ser cada cop més present. L'home, actualment, porta el dol d'un dona passiva i sotmesa, en profit d'un intercanvi més igualitari i més lliure. Això possibilita la veritable intimitat, en què la relació es basa en la discussió, la negociació, la responsabilitat i els compromisos. L'individu postmodern sap que el desplegament d'un mateix només és realment possible respectant l'altre (Eid, 1997, pàg.18). Podem imaginar com trastocaran aquestes transformacions, d'una forma mai igualada, la família i la relació pares-fills.

6.3. Ètica de la comunicació

És hora, doncs, d'una redefinició de les relacions socials i interpersonals (Boivert, 1997, pàg.117). Aquestes relacions esdevenen més adaptables, estan més centrades en els desigs personals, però també en les necessitats comunes; els primers són tributaris de les segones. El criteri és obrir-se a l'altre. Els individus dirigeixen les seves diferències a partir d'una «lògica d'enfrontament verbal mediatitzable» (*ibid.*, pàg.162) que permet sobrepassar, pacíficament, els conflictes. La mediació ha esdevingut efectivament una aproximació molt buscada avui en dia en molts aspectes de la vida: jurídic, social, familiar, pedagògic, etc. La presència d'una tercera part facilita la resolució dels conflictes entre dues parts en oposició, mercès a una comunicació basada en la negociació i en la recerca d'un nou sentit que convingui a cadascú.

En aquesta redefinició de les relacions humanes veiem aparèixer, doncs, l'orientació comunicacional. La trobem en el treball social, en les formacions i en l'educació familiar.

No s'havia parlat mai amb tanta intensitat de la comunicació, tan indispensable: avui la volem precoç, múltiple i simètrica. Preconitzem les discussions i els intercanvis que ens portaran a la cooperació entre els pares i els fills. Els adults han de ser tots capaços d'escoltar i de comprendre, per poder crear per als joves espais on puguin expressar el seu món viscut i, així, afrontar la seva ansietat i realitzar els seus projectes. Cada ve-

gada més, els pares consideren que el nen ha de participar en les decisions que li concerneixen: tot és negociable i ha de ser negociat amb una actuació de tipus comunicacional (Habermas, 1987).

7. Conclusió: un estudi que cal prosseguir

Després d'una presentació de les orientacions principals de la nova modernitat i de les tensions que existeixen amb les tendències de la modernitat, el nostre objectiu serà examinar com afronten el canvi els diversos tipus de famílies. Perquè existeixen una multitud de funcionaments familiars, dels quals sabem que alguns són més eficients que d'altres en la societat contemporània. Com es comprometen aquestes diverses lògiques familiars en la nova civilització? Certament, en totes, els elements de modernitat i de postmodernitat s'entrebanquen entre ells, però no totes les famílies es veuen afectades de la mateixa manera per les tendències postmodernes, ni qualitativament ni quantitativament. Aquest compromís en la postmodernitat s'inscriu en una lògica històrica iniciada des de la primera infància o, de vegades, trencant amb aquesta. D'entrada, doncs, els diferents grups no comencen amb els mateixos avantatges en la vida social i professional.

El que ens interessarà més en el transcurs del nostre estudi serà la manera com els diferents grups familiars s'insereixen dins la nova civilització, responen a les necessitats psicosocials del seu fill o fills i posen en marxa les seves pràctiques educatives en el nou context. Realitzarem, així, una anàlisi de l'educació implícita: és patent, efectivament, que aquestes maneres d'actuar remarquen àmpliament una prereflexió. Però en aquests temps de mutacions profundes, d'incertitud extrema, de relegació social de tota una part de la població, s'ha d'invertir més que mai en l'educació en general i en l'educació familiar particularment, perquè són susceptibles de vetllar per les consciències i de despertar-les, de manera que tots els individus puguin afrontar millor els nous reptes que imposa la societat actual.

Referències bibliogràfiques

- BOIVERT, Y.: *L'analyse postmoderniste. Une nouvelle grille d'analyse socio-politique*. Montréal-París: L'Harmattan, 1997.
- EID, G. (dir.): *La famille, le lien et la norme*. París: L'Harmattan, 1997.

- GIDDENS, A.: *The transformation of intimacy*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- HABERMAS, J.: *Théorie de l'agir communicationnel*. Paris: Fayard, 1987.
- HERPIN, N.: «Sommes-nous postmodernes?» a *Sciences Humaines*, núm. 73, pàg. 21-27. Juny de 1997.
- MAFFESOLI, M.: «La circulation de l'affect» a EID, G.: *La famille, le lien et la norme*. Paris: L'Harmattan, 1997, pàg. 209-216.
- SINGLY de, F.: *Sociologie de la famille contemporaine*. Paris: Nathan, 1993.
- THERY, I.: *Le démariage*. Paris: O. Jacob, 1993.
- TOURAINÉ, A.: *Critique de la modernité*. Paris: Fayard, 1993.

Paraules clau

Modernitat

Postmodernitat

Família

Educació

Parella

Educació familiar

Canvi

Abstracts

Desde la interpretación de la perspectiva de la postmodernización se destacan las orientaciones principales, que están en tensión con las tendencias de la modernidad, y afectan a la pareja, la familia y la educación de los hijos, a través de seis características consideradas importantes por el autor. Éstas hacen referencia a la racionalización y la subjetivación, al paso de la explicación universal a la responsabilización individual, a la tendencia al pragmatismo, a la generalización del hedonismo, a las crisis institucionales y la vuelta a la ética, dejando abiertas las posibilidades de estudio sobre la aceptación de los cambios en los diferentes tipos de familias.

Les principales orientations ressortent à partir de l'interprétation de la perspective de la postmodernisation, elles sont en tension avec les tendances de la modernité, et affectent le couple, la famille et l'éducation des enfants, et cela à travers six caractéristiques considérées importantes par l'auteur. Ces dernières font allusion à la rationalisation et à la "subjectivation", au passage de l'explication universelle vers la «responsabilisation» individuelle, à la tendance au pragmatisme, à la généralisation de l'hédonisme, aux crises institutionnelles et au retour à l'éthique, en laissant ouvertes les possibilités d'étude sur l'acceptation des changements dans les divers types de familles.

Adopting a postmodern perspective, this article highlights the principal approaches that are in conflict with trends in modernity, and that affect the couple, the family and children's education. The author selects six important characteristics for analysis. These make reference to rationalization and subjectivization, before moving on to the universal explanation of individual responsibility, the tendency towards pragmatism, the generalization of hedonism, institutional crises and the return to ethics, leaving open the possibilities of studying the acceptance of the changes in different family types.